

grond af helemaal herdenken en stoelen op totaal andere premissen, op menselijke waarden, en niet op winstbejag? Ook sommige groene economen blijven denken aan een vergroening van de bestaande economische sjablonen. En dan kom je uit op een vergroening van een klassieke markteconomie, variaties op groene groei. Een marktconforme *grüne Wende* naar Duits model. Of je raakt verzeild in nieuwe vormen van ecosocialisme en een groene planeconomie, met staatsgeleide variaties op groene groei. Denk maar aan het 'ecologisme' van de nieuwe grote roer-ganger in China, Xi Jinping.

Christian Felber brengt iets nieuws, doorbreekt gevestigde denkkaders. Maar zijn gemene-goed-economie blijft steken in het utopische, zal allicht falen voor een ernstige realiteitstoets op grotere schaal. Veel van zijn ideeën zijn echter waardevol en op beperkte schaal wel bruikbaar en hanteerbaar. Misschien legde hij zo toch enkele puzzelstukken van een nieuwe groene economische synthese.

Johan Malcorps

De opstand van de natuur

Philipp Blom, *De opstand van de natuur*, De Bezige Bij, 2017, 320p.

Hoe reageert een samenleving op een relatief plotse klimaatverandering? Rond die actuele en fascinerende vraag draait het boek van Philipp Blom, gekend in vele landen als journalist, historicus en romanschrijver. Daarbij kijkt hij naar de 'kleine ijstijd' die we allen kennen, of toch zeker herkennen, van de schilderijen van Pieter Breughel: stevig vastgevroren rivieren waarop allerlei activiteiten plaatsvinden. Wat de schok in die tijd nog groter maakte, is dat die koude periode er kwam na een relatief warmere. De dertiende en

veertiende eeuw waren een stuk warmer dan de eeuwen ervoor. Als dan in de jaren 1570 de kleine ijstijd haar intrede doet, tot ongeveer 1700, spreken we over een gemiddelde daling van ongeveer vier tot vijf graden. Genoeg om bijvoorbeeld de zone waar je aan wijnbouw kan doen met vijfhonderd kilometer op te schuiven naar het zuiden. Veel erger zijn de lange, harde winters, de hevige onweren en hagelbuien die oogsten vernietigen, en ook de extreem hete zomers. Is het toeval dat de grote brand van de toen nog houten stad Londen plaatsvindt in 1666 na zo'n enorm warme zomer?

Het boek van Blom is een echte aanrader om een paradoxale reden. Het geeft tegelijk minder en meer dan het belooft. Wat Blom vooropstelt, de impact van de kleine ijstijd in verband brengen met de grote maatschappelijke omwentelingen in de 17de eeuw op vlak van politiek, handel, economie en landbouw, deemstert vanaf het midden van het boek wat weg, maar op het einde van het boek komt hij er wel pertinent op terug. In ruil krijg je een fascinerend perspectief op een samenleving die zich langzaam maar zeker bevrijdt uit het keurslijf van de godsdienst (en het bijgeloof) en het proces van de Verlichting opstart, dat resulteert in de moderne ideeën dat elke mens gelijk is en recht heeft op vrijheid, wat zich later manifesteert in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Op zich is dit al eerder beschreven. Wat dit boek zo bijzonder maakt is dat je niet alleen leest over de grensverleggende ideeën van mensen als Descartes en Spinoza, Blom situeert telkens hun persoonlijke levensloop in de context en omwentelingen van die periode.

Daarmee is niet gezegd dat de klimaatwijziging niet aan bod komt. Blom laat zien hoe de koude winters het feodale systeem gebaseerd op lokale voedselproductie, met als belangrijkste gewas graan, fataal onder druk zetten. Als de oogst mislukt, is dat

een stimulans voor meer grensoverschrijdende handel – zo zal de Italiaanse regio Toscane in barre winters graan helemaal uit Noord-Europa gaan invoeren. Even boeiend is hoe tijdens de kleine ijstijd de opkomst van de moderne denkwijze leidt tot een andere verhouding tot de natuur. Enerzijds is er de middeleeuwse kijk die alles terugbrengt tot ‘het is de wil (of vloek) van god’ – niet toevallig is er in de bewuste periode een piek aan heksenverbrandingen. Anderzijds krijg je de eerste moderne wetenschappers die het aanspoelen van walvissen, of een heldere meteoriet die de hemel verlicht, gewoon nuchter observeren als een natuurfenomeen, zonder er meer achter te zoeken.

Het bijzondere van deze geschiedschrijving van de periode van de kleine ijstijd is dat Blom het niet geschetst heeft als louter een ideeënstrijd of -geschiedenis, wat filosofen wel eens plegen te doen. De auteur toont hoe nieuwe ideeën en concrete maatschappelijke ontwikkelingen in elkaar haken, hoe de feodale aristocratie langzaam maar zeker wordt vervangen door een opkomende middenklasse met niet alleen ideeën, maar die ook een wereldhandelssysteem (het mercantilisme) op poten zette met als tegenhanger meer en meer centraal geleide landen (de voorlopers van onze moderne natiestaten). En dat systeem, dat in Europa welvaart en voor een groeiende groep een beter leven bracht, betekent tegelijkertijd meedogenloze uitbuiting van de natuur en van andere delen van de wereld.

Daarbij draaiden de vooraanstaande filosofen uit die tijd er hun hand niet voor om om in beide elementen van die vroege moderniteit te excelleren: bevrijdende ideeën ontwikkelen én zich verrijken door uitbuiting. Zo woont Voltaire in een mooi kasteel en investeert hij stevig in plantages waarover hij noteert: aan elke zak suikerriet hangt bloed.

Natuurlijk beweert Blom niet dat de klimaatverandering de rechtstreekse oorzaak is van de ingrijpende omwentelingen in de 17de eeuw. Wel betekent de crisis van de op graan gebaseerde landbouw, wegens verkorte plantengroei door de afkoeling alsook de misoogsten, een economische belasting van de sociale structuren in Europa, wat ruimte creëert voor vernieuwingen en tot dan toe ongekende mogelijkheden opent voor nieuwe praktijken en nieuwe kennis van een groeiende ontwikkelde middenklasse.

Voor Blom is de gelijkenis van onze tijd met die van de kleine ijstijd dubbel. Uiteraard is er opnieuw de klimaatverandering – deze keer ten gevolge van menselijk handelen. Tevens zitten we als samenleving ook met een geërfd compromis. Of zoals Blom schrijft: ‘De paradoxale, dubbele erfenis van de zeventiende eeuw is ongebroken. We praten over universele mensenrechten, maar onze economische groei is nog sterker gebaseerd op uitbuiting van mensen en natuurlijke hulpbronnen dan in het Europa van de kleine ijstijd’. Hier toont Blom zich duidelijk als een ecologisch denker: economische groei door uitbuiting, ontwikkeld in de 17de eeuw, is nu een existentiële bedreiging geworden voor heel de planeet. In die zin eindigt het boek van Blom met een allesomvattende vraag voor al wie zich, ook ter rechterzijde, graag opwerpt als verdediger van de Verlichting. Ja, de waarden van vrijheid en mensenrechten mogen we nooit loslaten, maar welk alternatief economisch model is daarvoor nodig dat de groeifixatie achter zich laat en elke vorm van uitbuiting verwerpt? Een universele vraag, die mensen van alle gezindten aanbelangt.

Dirk Holemans